
DE GROENE AMSTERDAMMER

Dichters & Denkers

Studies in machtspolitiek

2014 was niet alleen het Jaar van de Vijand, het was ook het tweeduizendste sterfjaar van de Romeinse keizer Augustus. Augustus en zijn vijanden komen mooi bij elkaar in een eind 2014 verschenen boek: *Dodenlijst*.

door [Marco van der Schuur](#)

25 februari 2015

Dit boek belooft de lezer de *dark side* van Augustus te onthullen: de eerste Romeinse keizer was aan het begin van zijn politieke carrière namelijk nauw betrokken bij een van de bloederigste maatregelen uit de Romeinse geschiedenis: de proscripties. Om de lezer wat context te geven: na de moord op dictator Julius Caesar (44 voor Christus) verviel de Romeinse Republiek in chaos. Caesars moordenaars hadden zijn dictatuur beschouwd als een aanval op de vrije Republiek, en hadden die het liefst meteen in ere hersteld. Ze kregen echter weerwerk van enkele machtige aanhangers van de vermoorde dictator, van wie Marcus Antonius de belangrijkste was. Bovendien verscheen er een nieuwe, relatief onbekende speler op het toneel: de achttienjarige Octavianus, die per testament door Julius Caesar geadopteerd was.

Marcus Tullius Cicero – *elderly statesman* en briljant redenaar – probeerde Octavianus in het traditionele republikeinse kamp te krijgen. En inderdaad wist de senaat met hulp van het leger van Octavianus Marcus Antonius te verslaan. Antonius trok zich terug over de Alpen, naar Gallië, waar hij zijn leger weer uitbreidde. In de tussentijd verstevigde Octavianus zijn positie in Rome verder. Toen Marcus Antonius terugkeerde in Noord-Italië ‘vergat’ Octavianus de oude vijandschap. Octavianus, Antonius en een derde caesariaan, Lepidus, besloten de macht onder elkaar te verdelen in een

driemanschap. Daarnaast besloten ze hun belangrijkste tegenstanders in Rome te vernietigen. Ze publiceerden lijsten met namen van voornamelijk tegenstanders die door iedereen vermoord mochten worden. Sterker: wie het afgehakte hoofd van een van de verdoemden naar de drie mannen bracht, kreeg een fikse beloning. Ten gevolge van deze proscripties vonden velen, onder wie Antonius' aartsvijand Cicero, de dood. Cicero's hoofd en hand werden aan het spreekgestoelte op het Forum genageld. Het volgende jaar werden Caesars moordenaars ook militair verslagen, maar lang hield het driemanschap niet stand: Lepidus verdween naar de zijlijn, en Octavianus versloeg Antonius in een nieuwe burgeroorlog. Onder de naam Augustus zou hij nog tientallen jaren in relatieve vrede regeren, als eerste keizer van het Romeinse Rijk. Met de Republiek was het gedaan.

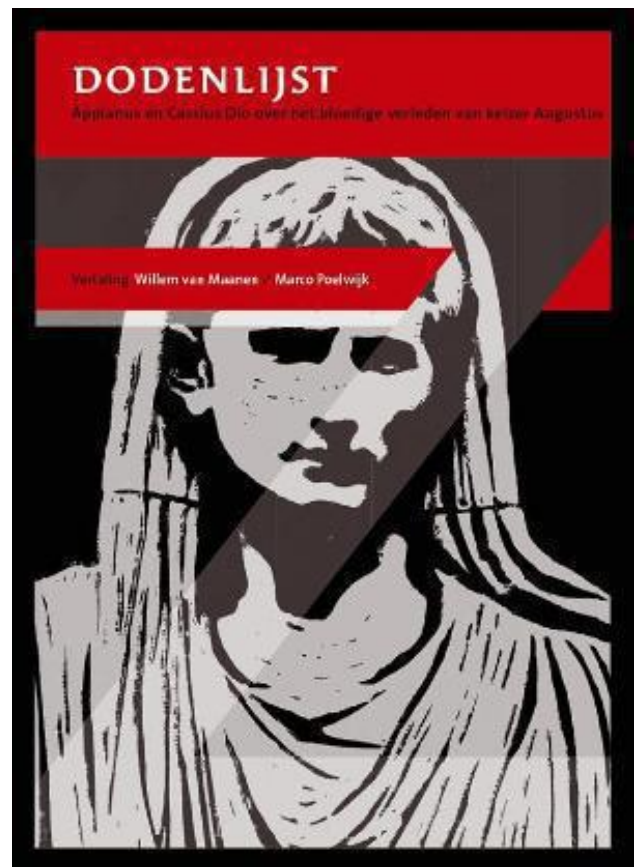
Van twee in het Grieks schrijvende historici uit de Oudheid hebben we een uitgebreide bespreking van deze proscripties over: Appianus (tweede eeuw) en Cassius Dio (begin derde eeuw). Van schrijvers die in tijd dicht bij de gebeurtenissen staan, zijn de beschrijvingen korter of meer verspreid, of niet direct overgeleverd. De verslagen van Appianus en Dio, beide onderdeel van grotere geschiedwerken, zijn nu in Nederlandse vertaling gebundeld in het boek *Dodenlijst*. In de noten bij deze vertalingen zijn bovendien onderdelen van de verslagen van andere auteurs opgenomen. De teksten zijn vertaald door Willem van Maanen en Marco Poelwijk en uitgegeven in de Zenobiareeks, een reeks boeken over de Oudheid verschenen met steun van de Stichting Zenobia.

Op het omslag van *Dodenlijst* wordt sterk ingespeeld op het feit dat de Octavianus van de proscripties dezelfde man is als de latere keizer Augustus. De ondertitel luidt *Appianus en Cassius Dio over het bloedige verleden van keizer Augustus*, de voorkant van het boek wordt gesierd door een spookachtige afbeelding van Augustus in zijn rol als hogepriester, en op de achterkant wordt benadrukt dat de teksten 'de aandacht vestigen op een maar al te graag vergeten episode uit de carrière van de keizer'. Die ontmaskering wordt in het boek zelf genuanceerder gebracht. Feit is in elk geval dat de afschuwelijke proscripties een belangrijke stap vormden in Octavianus' weg naar de macht en voor geschiedschrijvers problematisch waren. Deed Octavianus mee tegen zijn zin, of was hij volledig medeplichtig? De vertalers laten aan de hand van Appianus en Dio, en met passages uit het werk van andere auteurs, zien voor welke verschillende oplossingen schrijvers kozen. Dio plaatst bijvoorbeeld Antonius' wreedheid tegenover Octavianus' milde karakter, Appianus heeft minder moeite om Octavianus ook verantwoordelijk te houden. Los van de precieze schuldvraag is de manier waarop bij het opstellen van de lijsten slachtoffers tegen elkaar worden uitgeruild huiveringwekkend: zonder pardon offert de ene drieman een familielid of vriend op als die de vijand van een ander blijkt te zijn.

Cicero's hoofd en hand werden aan het spreekgestoelte op het Forum genageld

Maar teksten over de proscripties zijn niet alleen maar interessant omdat ze verbonden zijn met de carrière van keizer Augustus. De vertalers wijzen in hun voorwoord terecht op de chaos en paniek die zich in Rome ten gevolge van de proscripties voordeden. Familieleden en slaven konden opeens je ergste vijanden blijken. Veel Romeinen werden op verschrikkelijke wijze verraden en vermoord. Het eerste slachtoffer werd volgens Appianus gedood tijdens een feestmaal, waarna de gasten het bevel kregen om gewoon door te eten; een ander werd door zijn zoon verraden, die op die manier meteen de erfenis kon opstrijken. Anderen werden juist op heldhaftige wijze gered door slaven die hun plaats innamen, of in een geval zelfs een nietsvermoedende voorbijganger doodden en die voor hun meester lieten doorgaan.

Juist omdat de teksten over de proscripties zich op deze verschillende manieren laten lezen – als studies in ordinaire

Dodenlijst

Appianus en Cassius Dio over de verschrikkingen van de proscripties

[bestel dit boek](#)

machtspolitiek, als analyses van maatschappelijke ineenstorting en als voorbeelden van de grootste misdaden en heldendaden – zijn ze ook nu nog zo fascinerend, en valt het te prijzen dat de vertalers ze voor een Nederlands publiek beschikbaar hebben gemaakt.

DODENLIJST

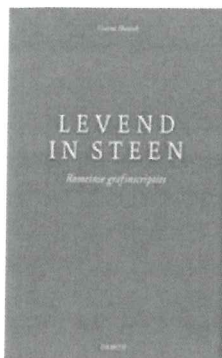
Appianus en Cassius Dio over het bloedige verleden van keizer Augustus

Vertaling Willem van Maanen / Marco Poelwijk

Dodenlijst. Appianus en Cassius Dio over het bloedige verleden van keizer Augustus. Vertaald door Willem van Maanen en Marco Poelwijk. Verloren, 84 blz., € 10,-

Beeld: Augustus - ofte wel Octavianus - samen met Cleopatra

Vincent Hunink
Levend in steen
Romeinse grafinscripties
DAMON, Budel, 2007
Gebonden, 264 blz.
ISBN 978 90 5573 754 3
€ 22,90

www.damon.nl

Dodenlijst

Bespreking door Joeri Facq

Als derde deel in de Zenobiareeks van Uitgeverij Verloren is recent *Dodenlijst* verschenen, een verwijzing naar de proscriptielijsten die na de moord op Julius Caesar in 44 v.C. werden gepubliceerd. Met die vogelvrijverklaringen wilden de leden van het tweede triumviraat – Octavianus, Antonius en Lepidus – zich niet alleen ontdoen van hun vijanden (de moordenaars van Caesar en iedereen die hen had gesteund), maar ook het nodige geld verzamelen (door rijke burgers te laten ombrengen en hun bezittingen te confisqueren) om hun politieke ambities waar te maken.

In dit boekje is het relaas van die proscripties opgenomen in de versies van twee Griekse geschiedschrijvers: Appianus (2e eeuw n.C.) en Cassius Dio (ca. 164-235 n.C.), die beiden een uitvoerige geschiedenis van het Romeinse Rijk schreven (*Ρωμαϊκή ιστορία*, in resp. 24 en 84 boeken). Na een algemene inleiding en een korte biografie van de twee auteurs worden de betreffende passages vertaald. Heel wat aantekeningen bij de Nederlandse vertaling zorgen voor een historisch kader en een goed tekstbegrip. Een kleine bibliografie en een namenregister sluit het boekje af.

Augustus wordt bijna altijd gezien als de grote weldoener, de grondlegger van de *pax Romana*. Dat daarvoor eerst heel wat bloed moest vloeien, is een onderdeel van de geschiedenis dat maar al te vaak – want niet zo positief – wordt ‘vergeten’. De twee docenten die deze vertaling maakten, willen daarmee ook dit aspect van de eerste Romeinse keizer onder de aandacht brengen.

Willem van Maanen & Marco Poelwijk (vertaling)
Dodenlijst
Appianus en Cassius Dio over het bloedige verleden van keizer Augustus
Uitgeverij Verloren, Hilversum, 2014
Paperback, 84 blz.
ISBN 978 90 8704 492 3
€ 10,00

www.verloren.nl

Prora 19 (2014) 4

KLASSIEKE AGENDA

Samengesteld door **André Vancutsem**
agenda@vlot-vzw.be

Nascholing

BINNENLAND

Des outils pour exploiter les différents modes d'apprentissage de nos élèves: je touche, je regarde, je joue ... j'apprends. Org.: IFC. Locaties nader te bepalen. 12.01 en 13.01; 19.01 en 20.01; 26.01 en 27.01; 02.03 en 03.03; 09.03 en 10.03; 16.03 en 17.03.2015. Telkens van 9.00 tot 16.00 uur. Begeleiding: Marie-Bernadette Mars. Deze nascholing richt zich zowel op het aanleren van de taal als op de benadering van de antieke cultuur. Verschillende visuele en ludieke benaderingswijzen voor de zes leerjaren worden belicht. Info: www.ifc.cfwb.be.

Latijn leren lezen in het eerste jaar. Hogeschool Sint-Lieven, Hospitaalstraat 23, 9100 Sint-Niklaas. 14.01.2015 van 9.30 tot 12.30 uur. Begeleiding: Marjan Hillewaere. Info: www.onderwijsservice.be/nascholingsaanbod.

Les difficultés des élèves en cours d'apprentissage: identifier et remédier. Org.: IFC. Locaties nader te bepalen. 19.01 en 20.01; 02.03 en 03.03; 23.03 en 24.03.2015. Telkens van 9.00 tot 16.00 uur. Begeleiding: Thomas Debrux. Info: www.ifc.cfwb.be.

Gedifferentieerde voorbereiding lessen klassieke talen uitwerken. Org.: DINAC. DOd, Tulpinstraat 75, 3500 Hasselt. 20.01.2015 van 13.30 tot 16.00 uur. Lesgever-begeleider: Christel Mercken. Info: www.dodhasselt.be.

Langues anciennes 2e degré: présentation du nouveau programme. Org.: CECAFOC. Locatie nader te bepalen; 29.01 en 30.01.2015. SeDESS Namur-Luxembourg, Rue de l'Evêché 5, 5000 Namur; 13.02.2015. Maison Diocésaine de l'Enseignement Bruxelles – Brabant Wallon, Avenue de l'Eglise Saint-Julien 15, 1160 Brussel; 13.03.2015. Maison Diocésaine de l'Enseignement de Liège, Boulevard d'Avroy 17, 4000 Liège; 03.04.2015. Telkens van 9.00 tot 16.00 uur. Begeleiders: Frédéric Dewez, Amandine Marmu, Roland Marganne, Marie-Paule Halliez, Catherine Van Bever, Céline Delmarcelle. Info: enseignement.catholique.be/cecafoc.

Les textes grecs et latins, sources d'inspiration pour la peinture. Org.: IFC. Locaties nader te bepalen. 02.02 en 03.02; 09.02 en 10.02; 23.03 en 24.03.2015. Telkens van 9.00 tot 16.00 uur. Begeleidng: Marie-Bernadette Mars. Het onderwerp wordt bekeken vanuit drie invalshoeken. Het eerste objectief is te wijzen op de verschillende interpretaties waartoe een zelfde antieke tekst kan leiden in de schilderkunst. In tweede instantie wordt een antieke tekst geconfronteerd met een schilderij en wordt er gewezen op de verschillpunten en de gelijkenissen. Een derde onderdeel is technischer van aard: hoe kan men PowerPoint en andere technische hulpmiddelen inzetten om een schilderij of details ervan te belichten? Info: www.ifc.cfwb.be.

Competent in onderzoek? Onderzoekscompetentie in het hoger onderwijs. Org.: Universiteit Gent. Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Blandijnberg 2, 9000 Gent. 03.02.2015. Doelpubliek zijn leraren, directies, pedagogisch adviseurs en alle andere onderwijsverantwoordelijken die betrokken zijn bij onderzoekscompetentie talen, cultuurwetenschappen en geschiedenis. De studiedag wil informeren over onderzoeksopdrachten die studenten in het hoger onderwijs krijgen. Daarnaast worden ook actuele onderzoeksthema's aangereikt, die bruikbaar zijn voor onderzoeksopdrachten in het secundair onderwijs (3e graad) en is er ruimte om de universitaire onderzoekswereld verder te exploreren. Info: www.flw.ugent.be/studiedag2015.

Dodenlijst

Appianus en Cassius Dio over de verschrikkingen van de proscripties

vertaling: Willem van Maanen & Marco Poelwijk

Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2014

Zenobiareeks 3

84 p., pbk. ISBN 978-90-8704-492-3 • € 10

December 2014

Voordat de Romeinse keizer Augustus vredelievend werd en de inwijding van het altaar van de Vrede bijwoonde, was hij de wrede Octavianus die mede verantwoordelijk was voor de proscripties in de laatste jaren van de republiek (43-40 vC). Octavianus, Marcus Antonius en Lepidus vormden een triumviraat en alvorens de moordenaars van Julius Caesar – die naar het oosten waren gevlucht – militair te verslaan, wilden zij orde op zaken stellen in Rome. Tegenstanders en vijanden van de drie én van Julius Caesar, leden van de Romeinse elite, werden vogelvrij verklaard en hun namen werden op zgn. dodenlijsten gepubliceerd. In dit boekje zijn de Nederlandse vertalingen opgenomen van twee Griekse geschiedschrijvers: Appianus (gestorven ca. 170 nC) en Cassius Dio (gestorven ca. 235 nC). Hun beschrijvingen van deze proscriptie-periode zijn bewaard gebleven. Na een zeer korte beschrijving van beide auteurs volgt eerst (p.16-43) de vertaling van De Burgeroorlogen (4.5-51) van Appianus. Aantekeningen bij deze tekst staan op p.53-76. De vertaling van Romeinse Geschiedenis (47.1-14) van Cassius Dio beslaat p.44-52 en de aantekeningen zijn te vinden op p.77-79. Het boekje eindigt met een zeer korte bibliografie en een index van persoonsnamen (p. 82-84).

"Bepaald was dat de hoofden van al deze mensen tegen een afgesproken beloning naar de triumvirs moesten worden gebracht. Voor een burger bestond deze beloning uit een geldbedrag, maar een slaaf kreeg naast een geldbedrag ook nog de vrijheid. Iedereen moest zijn huis openstellen voor inspectie. Wie een gezochte persoon onderdak had verschaft of een schuilplaats had geboden of zijn huis niet liet doorzoeken, kreeg dezelfde straf als de gezochten. Wie bereid was een van deze zaken aan te geven, kreeg dezelfde beloning als de vindsters" (p.17-18). Dit citaat van Appianus geeft al duidelijk weer hoe iedereen tegen elkaar werd uitgespeeld. Was je huisslaaf nog wel te vertrouwen? Of je buurman? Of je eigen zoon, of zelfs je eigen vrouw? Individuele gevallen werden door de schrijvers aangehaald om te tonen dat zonen hun vaders hielpen of juist verraadden, vrouwen hun echtgenoten verstopten of juist uitleverden om met hun minnaars te kunnen trouwen, slaven uit gewin hun meesters vermoordden of met gevaar voor eigen leven beschermden

Dit boekje laat een 'ongemakkelijke' en verschrikkelijk periode in de late Romeinse republiek door Appianus' en Cassius Dio's woorden herleven. Een verhaal van terreur, wreedheid, willekeur en niets en niemand ontziende moordenaars.

Elke Nederlandse vertaling van Romeinse bronnen – Latijn of Grieks – juich ik van harte toe. Dus ook dit boekje. Maar waarom niet de aantekeningen als voetnoten onderaan elke pagina gezet? Dat zou veel makkelijker lezen en bespaart heen en weer geblader. Maar ja, dit euvel – althans in mijn ogen – heeft bijna elke Nederlandse vertaling van Griekse & Latijnse teksten!